

“Jo he entrevistat a Hoover” L’aprenentatge mitjançant la protagonització

Mònica Gumbau Aleixandre
al119540@uji.es

I. Resum

308

El projecte que es desenvolupa a continuació versa sobre la Unitat Didàctica “La Gran depressió del 1929”, que està situada en el tercer bloc de Primer de Batxillerat. Part del desenvolupament d’aquest projecte es va aplicar en l’estància del pràcticum. L’autora del projecte és llicenciada en Periodisme i després de fer una anàlisi quantitativa i qualitativa (aprofitant l’estada en pràctiques) va descobrir que, el més difícil per als alumnes alhora d’aprendre les Ciències Socials és el fet d’aprendre memorísticament i això, minva l’interès per l’assignatura.

Amb els resultats a mà l’autora del projecte va elaborar un dossier de premsa, extret de les principals publicacions periodístiques espanyoles del 1929, es van treballar eixos arxius a l’aula, perquè els alumnes valoraren que eixos documents són les fonts vives del passat. Es va demanar el seguiment dels mitjans de comunicació actuals (ja que la crisi actual té paral·lelisme en la del 1929) i es va motivar perquè foren ells els que **escrigueren la història** amb l’elaboració d’un reportatge en present sobre la fallida de la Borsa de Nova York.

Es fomenta l’aplicació a l’aula l’aprenentatge de la Història amb un **mètode** atractiu i **dinàmic** que s’esdevé aprofitant el bagatge professional de l’autora. L’ús dels recursos històrics, serveixen de suport a l’alumnat per sentir i **reviure** el que passava exactament en eixe període de la història. El paper de la professora ha aportat valors afegits a l’aula, ja que també ha ajudat a adquirir altres habilitats fonamentals contemplades en les competències bàsiques com ara: la concreció en la redacció, la capacitat de síntesi front la informació, assolir l’habilitat del tractament de la informació respecte la objectivitat i la subjectivitat i l’elaboració d’un comentari de text.

II. Introducció

L’aprenentatge de la història és part fonamental del bagatge cultural de l’alumnat que té el dret i l’obligació de conèixer el context cultural i històric de la seua societat. A més, la formació dels alumnes en les Ciències Socials és una part imprescindible en el currículum establert per la legislació.

Per a què la seua vivència i el seu camí acadèmic siguin més complets, l’objectiu dels docents en este aspecte és dotar-los de les ferramentes necessàries per tal d’aconseguir un esperit crític. En paraules de J. Prats (2001): “(...) *Frente a la vieja pretensión de que la historia sirva para crear el sentido patriótico, avivar los sentimientos nacionales y afirmar el sentido de identidad, la nueva (y ya no tan nueva) enseñanza de la historia defiende acercar al alumnado a la lógica de una ciencia social que permita, de manera privilegiada, formar a los estudiantes en el*

análisis de la sociedad, función que representa, a mi juicio, el mejor camino para educar ciudadanos libres y con capacidad para discernir, por ellos mismos, sobre los problemas sociales de nuestro tiempo.”

És necessari l'estudi de la Història en les aules, és vital la seua comprensió per tal d'assimilar els fets i contextualitzar-los en un espai i temps per poder comprendre i millorar el futur. No debades, la superació de l'assignatura comporta que els alumnes siguin capaços d'identificar les transformacions més profundes del món que ens envolta, de situar i ordenar cronològicament els esdeveniments més importants, durant tot el procés històric.

Cal que l'alumnat tingui les ferramentes necessàries per poder identificar aquells valors que han mogut la Història i els seus avenços polítics i socials. Hem d'assegurar-los les eines perquè puguin analitzar i valorar qüestions d'actualitat.

El que la normativa diu respecte els criteris s'interpreta com un pacte establert, entre la Institució Educativa i la societat en general. Però la realitat es veu envolta, massa voltes, de circumstàncies incontrolables que fan que els objectius que s'atenen en els criteris abans esmentats no es puguin portar a terme. No parlem de fracàs escolar ni d'abandonament de la matèria, parlem d'una problemàtica més generalitzada i que durant anys ha envoltat l'assignatura d'Història, *“Es un problema actual la incorporación de la historia reciente al aula, y es muy polémico en engarce entre historia y memoria”*, (Carretero, 2007) entenent com a memòria: *“la capacidad para recordar los acontecimientos historicos y volverlos disponibles para la interpretación del presente”*, Matozzi (2008, p. 41). En les pròximes pàgines es planteja eixa problemàtica i es fa el seguiment d'una possible solució que podria plantejar un canvi en les metodologies docents.

Per aplicar el projecte que es detalla en estes línies, i veure la repercussió en l'alumnat, l'autora, elegeix la Unitat Didàctica de la Gran Depressió, el Crack del 29. La Unitat Didàctica és la número 8 i es situa a mitjan de la tercera avaluació de Primer de Batxillerat.

En este curs, els alumnes s'han de familiaritzar en l'anàlisi i conseqüent comentari de text, és el curs que obre la porta a Segon de Batxillerat, i per tant, han de controlar tots els aspectes que contempla la Prova d'Accés a la Universitat.

El repte de l'autora és aconseguir, tal i com s'ha dit en els paràgrafs anteriors, la identificació de l'alumne/a amb la matèria, la sensibilització per l'assignatura i la obtenció de la motivació per fer realitat ambdós característiques.

Així neix esta Unitat Didàctica, com a objectiu: plantejar als alumnes la identificació de la Unitat fent-se passar per investigadors o periodistes. Per què d'una banda, s'han d'informar, han d'enamorar-se de la informació que estan utilitzant per a fer el seu treball, i d'altra, han de crear, donant-li sentit, comprensió i cohesió al que estan escrivint.

Com a prova del resultat es demana el lliurament d'un reportatge al final de la Unitat Didàctica. Els materials que s'utilitzen són facilitats per la professora: un recull de premsa del 1929 amb periòdics nacionals, un vídeo del Canal Història on es mostren les similituds del crack del 29 amb la crisi actual (hem de tindre en compte que la rellevància que té esta Unitat és que els alumnes poden comprendre a la perfecció el sentiment de la societat dels anys 30, degut al paral·lelisme que s'està vivint en l'actualitat) i un llistat de vocabulari específic que s'elabora amb l'ajuda d'alumnes i professora, per tal que des del primer dia, puguin entendre els conceptes que es troben en el transcurs de la Unitat Didàctica. De fet, l'elaboració d'este glossari és de gran importància ja que es crea la primera identificació de l'alumne amb la Unitat Didàctica, a partir d'eixe moment poden entendre moltes notícies que escolten o lliguen als principals mitjans de comunicació audiovisuals i per tant poden crear una millor connexió amb la Unitat Didàctica estudiada.

III. Objectius

Objectius generals

- Conèixer i analitzar, situant-los adequadament en el temps i l'espai, fets i esdeveniments rellevants de la història del món contemporani, valorant la seua significació històrica i les seues repercussions en el present.
- Comprendre i interrelacionar els principals processos econòmics, socials, polítics, tecnològics i culturals que configuren la història recent, identificant els seus trets més significatius i analitzant els factors que els han conformat.
- Conèixer les coordenades internacionals a escala europea i mundial en els segles XIX i XX, per a entendre les relacions entre els estats durant eixa època i les implicacions que van comportar.
- Adquirir una visió global del món contemporani que, conjugant la dimensió interna i internacional en l'explicació dels processos, faciliti l'anàlisi de les situacions i els problemes del present, considerant-hi tant els seus antecedents històrics com les seues relacions d'interdependència.
- Emprar amb propietat els conceptes bàsics i específics de la història contemporània i realitzar activitats d'indagació i síntesis en què s'analitzen, contrasten i integren informacions diverses, valorant el paper de les fonts i el treball de l'historiador.
- Planificar i elaborar breus treballs d'indagació, síntesis o iniciació a la investigació històrica, en grup o individualment, en els quals s'analitzen, contrasten i integren informacions diverses, valorant el paper de les fonts

i els distints enfocaments utilitzats pels historiadors, comunicant el coneixement històric adquirit de manera raonada, adquirint amb això hàbits de rigor intel·lectual.

- Desenrotllar la sensibilitat i el sentit de la responsabilitat davant dels problemes socials, en especial els que afecten els drets humans i la pau, adoptant actituds democràtiques i adquirint independència de criteri i hàbits de rigor intel·lectual.

- Buscar, seleccionar, interpretar i relacionar informació procedent de fonts diverses, fonts històriques, mitjans de comunicació o proporcionades per les tecnologies de la informació, tractar-la de manera convenient segons els instruments propis de la Història, obtenint hipòtesis explicatives dels processos històrics estudiats i comunicar-la amb un llenguatge correcte que utilitza la terminologia històrica adequada.

- Defendre raonadament les pròpies idees sobre la societat i revisar-les de forma crítica tenint en compte les noves informacions corregint estereotips i prejudis i entenent l'anàlisi històrica com un procés en constant reconstrucció.

- Comprendre la Història com una ciència oberta a la informació i als canvis que brinden les noves tecnologies.

Objectius específics

- Facilitar la sensibilització de l'alumnat en relació amb els desequilibris econòmics, socials i culturals entre els pobles i les seues greus conseqüències.

- Utilitzar fonts i documents diversos, com ara films, reportatges audiovisuals, novel·les i premsa.

Objectius específics del projecte

A més dels objectius marcats per la legislació vigent, l'autora planteja uns altres adients al projecte, els quals tenen la finalitat de fomentar a l'alumne la motivació pel coneixement de l'actualitat i l'esperit crític del món que els envolta:

- Assolir la necessitat de crear una societat informada, crítica i consumidora d'informació per poder ser autònoms i conscients en el món actual.

- Identificar l'alumne amb la matèria. De manera que sigui capaç de respondre amb lògica: Què, Quan, On, Per què i Qui. Com si de l'actualitat estigués parlant.

- Reptar a l'alumne amb la obtenció de l'autonomia de la informació perquè sigui capaç d'aconseguir els objectius marcats.
- Capacitar els alumnes per a què puguin sintetitzar en un titular els punts més importants de la Unitat Didàctica.
- Millorar la capacitat de l'alumnat en els següents aspectes: redacció, recerca i cerca d'informació, creativitat, esperit crític, capacitat de síntesis i capacitat per a un comentari de text.

IV. Material i mètode

En general, quan parlem de docència, l'alumnat és el principal actor del seu propi aprenentatge, en eixe sentit els docents hauran d'actuar simplement com a guia d'eixe procés, mentre que ells, els protagonistes, hauran de ser els qui tractaran la informació per tal d'elaborar-la.

La informació els serà explicada de manera convencional i amb l'ajuda de mapes conceptuals que entre tots crearan a l'aula. Però sempre amb la màxima de que es tracta d'informació que després ells hauran de saber dominar-la i tractar-la ja que serà la seua ferramenta de treball en la nostra assignatura.

La metodologia que es proposa és fonamentalment activa i participativa; es tracta, però, d'una forma de fer que no exclou d'altres utilitzades en el seu moment oportú (capacitat d'atenció, capacitat de prendre notes, relacionar fonts documentals, conreu de la memòria). En tots els casos, no hem de perdre de vista que és l'alumne l'artífex del seu propi aprenentatge i es veurà involucrat en tasques de recerca activa: demanant informació oral, en cas de que s'hi pugui trobar algun testimoni i així poder apropar-se més als esdeveniments que estan a la Unitat Didàctica. També és important el fet de trobar similituds de la etapa històrica que s'estudia amb l'actual, de manera que l'alumnat podrà experimentar en la seua pròpia pell els sentiments o les sensacions del passat.

Aquest aprenentatge ve condicionat pel nivell de desenvolupament operatori de cada alumna i de cada alumne; així mateix està condicionat pels coneixements previs. L'aprenentatge sol ser eficaç si partim d'aquests coneixements previs. Si això que diem és vàlid per a qualsevol ciència, és especialment vàlid per a les ciències socials, doncs en el desenvolupament de la matèria s'ha elegit un ordre cronològic.

D'aquesta manera i en un procés lent, però gratificant, ells mateixos poden arribar a comprendre situacions i fets, relacionar fenòmens o esdeveniments i arribar a elaborar una explicació multi causal que al final és la que millor s'adequa a les ciències socials. Prats (2001), de fet, diu que *"hay que plantear la necesidad de enseñar Historia utilizando los instrumentos del historiador; de ellos se derivaran los métodos y las*

técnicas de trabajo, como en la física los procedimientos se derivan de la propia naturaleza de la investigación.”

Mètodes alternatius: la creació de la informació

Per a assolir tots els coneixements s'han creat diverses activitats a l'aula per a potenciar la identificació amb la Unitat Didàctica. La metodologia sempre ha sigut activa i participativa, per tant les activitats creades han tractat de desenvolupar la necessitat de moviment dintre de la Unitat de l'alumne:

- 1.** Creacions de mapes conceptuals a la pissarra: Alhora d'explicar la Unitat, la docent en pràctiques no es limita al llibre ni a les anomenades "classes magistrals", tot el contrari. L'elaboració de mapes conceptuals a la pissarra conjuntament amb la participació dels alumnes té com a resultat que estan pendents de contestar i completar el mapa i apunten al seu bloc el resultat del mapa, que al cap i a la fi serà un material de suport alhora d'estudiar la Unitat.
- 2.** Història Oral: Encara que difícil d'aconseguir es demana als alumnes que en cas de tenir algun familiar/conegut major de 83 anys i en plenes capacitats els preguntaren sobre l'etapa del crack el 1929. El fet de plantejar una possible variant metodològica de la Unitat resulta positiu perquè s'interessen pel temari.
- 3.** Investigació: El treball final de la Unitat passa per crear un reportatge. S'han de posar en la pell d'un periodista experimentat. Han d'escriure en present una notícia datada en l'any 1929, aleshores, aquells alumnes que són més creatius han de fer recerca a la xarxa per poder aportar més contingut verídic al reportatge.
- 4.** Elaboració d'un vocabulari específic: La professora dona les paraules-guia i els alumnes han de completar la seua definició amb les seues pròpies expressions per tal de que siguin comprensibles. Tot açò s'escriu a la pissarra el primer dia de classe. Així no hi han dubtes etimològics en el procés de l'aprenentatge.

Mitjançant aquesta metodologia, l'alumne serà el catalitzador dels coneixements que es presentaran en l'aula. També, s'utilitza el llibre de text: *Ciències Socials i Història, Orbe, de Vicens Vives*, seguit de la utilització imprescindible dels arxius històrics, periodístics junt a les noves tecnologies, les fonts orals i les fonts iconogràfiques.

La disposició de l'aula serà la tradicional per gran part de les sessions, no obstant, es treballarà amb grups per potenciar les competències bàsiques, i els continguts transversals.

En aquest aspecte els temes transversals que es proposen són bàsicament els mateixos i per a qualsevol altre curs, i que en la nostra àrea de ciències socials serien els que a continuació es detallen:

1. Educació per a LA PAU: Tot i que va sorgint al llarg de tot el curs adquireix una especial rellevància en aquells temes de la programació relacionats amb conflictes bèl·lics: la primera guerra mundial, el feixisme, la segona guerra mundial.
2. Educació no sexista o igualitària: S'esdevé de la necessitat d'educar amb el respecte dels dos sexes per igual.
3. Educació intercultural: S'esdevé de la necessitat d'educar en el coneixement d'altres cultures i respectar-les.
4. Educació per a la solidaritat: S'esdevé del coneixement i la valoració del pròxim.

V. Resultats

És impossible fer una avaluació general del projecte presentat si no es té en compte totes les parts participants. Des del punt de vista docent s'ha tingut en compte l'aplicació de tantes ferramentes del voltant com ha sigut possible utilitzar.

Des de notícies d'actualitat que podien aproximar a l'alumne/a cap a la Unitat Didàctica, fins les sensacions o experiències personals que el propi alumnat decidia compartir amb el grup.

L'avantatge d'este projecte ha sigut que la Unitat Didàctica elegida tenia un reflex amb la societat actual. Malauradament la sensibilitat social, la incertesa pel futur i la càrrega econòmica que deriva la situació, són punts en comú que els alumnes poden apreciar en la seua pròpia pell i en el seu dia a dia.

Tot i això, el repte ha sigut utilitzar tots els elements que en l'actualitat envolten a l'alumnat i relacionar-los amb la història passada, oferint-los material de primera mà. La diferenciació no era altra que barrejar present, passat i futur de la ma de la motivació.

El ben cert és que des del primer moment en que va nàixer este projecte, la docent tenia com a principal objectiu injectar energia i motivació a cadascú dels alumnes perquè sen queren passió per les "eines proposades" a classe. Tenint en compte que cal posar passió per cada pas que es doni i cal esforçar-se utilitzant totes les ferramentes que es proporcionen per al fi.

I eixa motivació passava obligatòriament pels objectius propis del projecte que s'han exposat amb anterioritat:

1. Assolir la necessitat de crear una societat informada, crítica i consumidora d'informació per poder ser autònoms i conscients en el món actual.
2. Identificar l'alumne amb la matèria. De manera que sigui capaç de respondre amb lògica: Què, Quan, On, Per què, Qui i Per a què. Com si de l'actualitat estigués parlant.
3. Capacitar a l'alumne de les ferramentes necessàries perquè aconseguís escriure una notícia. Per això ha de "controlar" la informació.
4. Reptar a l'alumne amb la obtenció de l'autonomia de la informació perquè sigui capaç d'aconseguir els objectius marcats.
5. Capacitar els alumnes per a què puguin sintetitzar en un titular els punts més importants de la Unitat Didàctica.

Segons Miralles i Molina (2011): *"La validez de los medios de comunicación como material de enseñanza-aprendizaje, reside en dos variables (...) por un lado, facilitan el conocimiento del entorno mediato y las noticias más impactantes de la actualidad que ocurren en un lenguaje coloquial y en un soporte simple y familiar, lo que los hace próximos al alumnado y por otro pueden convertirse en un perfecto instrumento para potenciar el pensamiento crítico y la reflexión del alumnado sobre el mundo que le rodea, e incluso lograr que se movilicen valores como el respeto y el diálogo intercultural y la independencia"*

Tenint en compte esta afirmació s'havia de plantejar totes i cadascuna de les problemàtiques que s'esdevenen quan ens trobem davant d'una notícia: el contrast, la veracitat i la manipulació de la informació, tant dels mitjans de comunicació com del poder polític.

És vital conèixer les rutines productives de la premsa com a docent i guiar els estudiants en este aspecte per tal de que aconseguisquen amb èxit un pensament crític.

Esta experiència va fer que l'alumnat es posés amb més èmfasi en la pell de l'investigador/ periodista. Motivant a conèixer la història i a plantejar amb criteri les informacions que en l'actualitat eixint dels mitjans de comunicació i dels Departaments de premsa de les diferents institucions. Com s'ha iniciat amb este apartat, és impossible parlar d'avaluació sense les dos parts participants. Per a l'autora del projecte era imprescindible tenir indicadors que li orientaren de si el treball dut a terme a l'aula i el reportatge que l'alumnat, amb tot el material facilitat, havia d'entregar, havia complit amb les expectatives que es tenien alhora de començar este projecte d'innovació d'innovació mitjançant una unitat didàctica amb metodologia renovada.

Per a conèixer la resposta la única forma de saber-ho era preguntant directament i responent anònimament al grup classe. Es va repartir un formulari en el que s'havia d'avaluar el treball fet a l'aula, la dificultat en la que es trobaven alhora d'estudiar les Ciències Socials, la utilitat del treball de finalització de la Unitat Didàctica i l'actitud de la docent. A continuació s'adjunta una mostra extreta a l'atzar de set alumnes de Primer de Batxillerat, que pertanyien a una classe de vint i nou:

3 ¿Quins factors positius/ negatius t'aporta el treball que has de presentar el proper dia?. ¿Per qué?

Positius: sabré més coses del crea perquè hauré de buscar informació.

Negatius: tindrè menys temps per a estudiar altres assignatures.

Positius → repasar la matèria i estudiar-la d'una manera diferent. Negatius → el temps.

Positius → podrem saber més sobre la història.

Negatius → que no tingui imaginació.

Positius: se me quedarà millor la matèria.

Negatiu: no tinc imaginació per a redactar una notícia.

Positius: millora la meua imaginació i em ajuda a aprendre millor.

Positius perquè he après un poc més d'informació sobre el que va passar aquell any i me pot ser útil per al dia a dia.

Negatius que para hacer los trabajos no tengo mucha imaginación. Positivos que me ayudará a entender más lo que esas personas pensaban en ese momento.

Imatge 17. La pregunta plantejada per l'autora demana als alumnes que expressen tant els factors positius com negatius de la elaboració del reportatge que se'ls va demanar

Pel que s'extrau en les seues declaracions la elaboració del reportatge ha sigut positiu per al seu aprenentatge, però és cert que s'esdevenen factors que l'autora no havia controlat com ara la manca d'imaginació o de temps per part de l'alumnat. El primer factor, la manca d'imaginació, és evident, per part d'alumnes de primer de Batxillerat, i així i tot fa pensar que ells catalogant-lo com negatiu es converteix en positiu, ja que força a l'estudiant a treballar la creativitat en la narrativa.

El segon factor, la manca de temps, ha sigut la part negativa no només per als alumnes si no també per a la docent alhora de desenvolupar la Unitat Didàctica. Este i altres punts es desenvoluparan en el següent apartat.

VI. Discussió i conclusions

Tot i els estudis i les investigacions respecte l'ensenyament de les Ciències Socials no hi ha una trajectòria clara a seguir sobre educació en l'àmbit de l'àrea (Prats, 2003).

Eixa va ser la premissa la qual l'autora del projecte va partir alhora de plantejar el seu desenvolupament. Este projecte que es presenta busca apropar la matèria a l'alumne i fer-lo sentir partícip i protagonista del seu propi aprenentatge. Les Ciències Socials continuen essent una composició de les diferents disciplines del currículum, cal innovar, canviar la metodologia que des de fa anys continua a les aules, acumulant els mateixos problemes anys rere anys: la pèrdua dels coneixements al pas dels anys i la desmotivació respecte l'aprenentatge de la història donat que no hi ha similitud en la vida quotidiana de l'alumne que pugui entendre i comprendre els processos.

Alhora de definir el projecte l'autora entenia que era necessària la identificació amb l'assignatura, era necessari trobar-li un per què a l'aprenentatge de les Ciències Socials, ja que en moltes ocasions és habitual escoltar a les aules: Per a què em serveix aprendre açò si ja ha passat.

Motivar a l'alumne, fer-li sentir la importància que té el fet de ser posseïdor d'un bagatge cultural ampli, fer-li entendre que les experiències passades són el millor bàlsam i la millor solució per al present i per a les circumstàncies del futur que vindran.

Per tot això s'entenia que s'havia de treballar en materials que foren pròxims a l'alumne/a, que pogues tindre en les seues mans diàriament i que al mateix temps se'ls inculcara dintre d'eixe món, del món dels mitjans de comunicació.

A banda de treballar les competències del currículum es volia que també es treballaren competències transversals i que es compliren objectius "transversals", creats pel món que ens envolta. I eixos objectius passen, indiscutiblement, per ser conscients de la realitat que rodeja els alumnes, que entenguin que eixa realitat també és objecte d'estudi, que

té relació en la història que s'hi troba al manual que tenen davant seu i que tindrà conseqüències que s'hauran d'estudiar en un futur més pròxim o més llunyà.

Després d'haver avaluat el projecte, analitzar la resposta dels alumnes i considerar el treball de tots els estudiants fet entorn a la Unitat Didàctica es pot concloure que la proposta ha sigut un èxit i ha aconseguit millors resultats dels que s'esperava.

VII. Bibliografia

EHEVARRÍA, B. (1998) "Las W's del reportaje". Fundación Universitaria, San Pablo CEU. València.

LÓPEZ, R (1999): "Los Quince Libri como recurso didáctico en la enseñanza secundaria", Instituto de Estudios Riojanos, Actas del Congreso Internacional de la Población : V Congreso de la ADEH, pp 59-96. Logroño.

MIRALLES, P. i S. MOLINA (2011): "Cómo incorporar el estudio de un acontecimiento, fenómeno o realidad social en la actividad de la clase", Instituto de Formación al profesorado, Investigación e Innovación educativa, *Geografía e Historia, investigación, innovación y buenas prácticas*, pp 122- 135. Barcelona.

MIRALLES, P. i S. MOLINA (2011): "Técnicas de recogida de información social, encuestas y entrevistas", Instituto de Formación al profesorado, Investigación e Innovación educativa, *Geografía e Historia, investigación, innovación y buenas prácticas*, pp 109-121. Barcelona.

PRATS, J (2003): "Líneas de investigación en didáctica de las ciencias sociales", *História & Ensino Revista do Laboratório de Ensino de História/Uel*. Vol 9. Universidade Estadual de Londrina, Brasil.

PRATS, J. i J. SANTACANA (2011): "La historia oral y los documentos fotográficos y audiovisuales", Instituto de Formación al profesorado, Investigación e Innovación educativa, *Geografía e Historia, investigación, innovación y buenas prácticas*, pp 69-94. Barcelona.

SOLER, C (2001): "Enseñar a investigar en red", Junta de Extremadura, *Las Ciencias Sociales en Internet*, pp. 41-59, Mérida.

VERDÍA, E (1995): "Quince formas de trabajar la prensa". Actas VI, Centro Virtual Cervantes.

"Jueves Negro". *El Heraldo: Pánico Financiero*, 25 Octubre, 1929. Recerca Abril, 2012.

“Oscilaciones bursátiles”. *La Vanguardia: América*, 25 de Octubre, 1929. Recerca Abril, 1929.

“Continuarán las operaciones”. *La Vanguardia: América*, 25 de Octubre, 1929. Recerca Abril, 1929

“Parece conjurado el pánico en Nueva York”. *La Época: Informaciones económicas y financieras*, 27 Octubre, 1929. Recerca Abril, 2012.

“Reacción favorable en las bolsas alemanas”. *El Heraldo: Pánico Financiero*, 27 Octubre, 1929. Recerca Abril, 2012.

“El pánico en la Bolsa de Nueva York”. *El Imparcial: A río revuelto*, 27 Octubre, 1929. Recerca Abril, 2012.

“Manifestaciones del presidente Hoover”. *El Imparcial: La prosperidad Yanqui*, 27 Octubre, 1929. Recerca Abril, 2012.

“Nuevo pánico en la bolsa de Nueva York”. *La Época: Informaciones económicas y financieras*, 28 Octubre, 1929. Recerca Abril, 2012.

“Qué es estabilizar”. *La Vanguardia: Problemas monetarios*, 1 Noviembre, 1929. Recerca Abril, 2012.

“Hoover y las tarifas”. *La Vanguardia: América*, 1 Noviembre, 1929. Recerca Abril, 2012.

“Bolsa de Madrid”. *La Época: Informaciones económicas y financieras*, 2 Noviembre, 1929. Recerca Abril, 2012.

“Financial News”. *La Vanguardia: Efemérides del krac norteamericano*, 6 Noviembre, 1929. Recerca Abril, 2012.

